

“ԼԵՌՆԵՐ ՎԻՂԵՐՈՒ ՄԷՋ”

Հեղինակ՝ ԶԱՐԻՆԱ ՄԵԼԻՔՈՆԵԱՆ

Լոս Անճելես, 1978, էջ 355

Նախ քան խնդրոյ առարկայ հատորը գրախօսելու անցնիլս, պիտի ուզէի լայն փակագիծ մը քանալ, անկէ ներս առնելու համար գաղթահայ քերթողութեան այժմու անփառանակ կացութիւնը: Ասկէ առաջ, ՎՍԻՈՆՆԻ քոյ էջերէն. ըրած էի ընդհանուր ու հպանցիկ նկատարութիւններ Սփիւռքահայ Գրականութեան մասին: Այս անգամ կը սահմանափակեմ իմ տկնապրէ չափածոյ խօսքի ծիրէն ներս, անշուշտ խորանալու, արարածուհիու հասկընալի առաջադրութեամբ:

Աւելի քան երկու տասնամեակներէ ի վեր. գաղթախորհի բոլոր ծագերէն հայ քերթողութեան սպասը ընկու յաւակնութեամբ հրապարակ իլած հատորները — գէթ մեծագոյն մասով — աչքէ անցընելու արտուծ ու ապերախութեամբ ստանձնած եմ յօմարակամ: Ըսի արտուծ, որովհետեւ մեզի հրամցումները մեր իմացական քաղցը յագեցնելու փոխարէն, անլի ապուրի պէս, պոգալի տրամադրութիւն մը ստեղծած են ինձմէ ներս:

Բացառութիւններու մասին չէ իմ խօսքը: Հին սերունդէն յամեցողներ, աւելի ճիշդ՝ պատենէնի վրայ մնացողներ կամ գիմացողներ — եղիւրդ, վահէ — վահեան, Ժագ Յակոբեան —, նոր կամ կեանքի իրենց առոյգ տարիներու բերքերէն հաւաքածոներով, յոյսի շողով մը մեղմել փորձած են մաայլը մեր գրական հորիզոնին: Բայց հին սերունդը անցնելու վրայ է, և միջին ու նոր սերունդներուն մէջ խոստանալից ուժերու, նորածիլ տաղանդներու երաշտ՝ է որ տուն կու տայ մեր արտուծութեան:

Պէտք է բռնել սակայն թէ չեն պակսիր մեր մէջ լեցուն կեանքի մը տեղուութեամբ գրիչ շարժողներ, որոնք աւարար խակ մնացող ու խակութենէ փառութեան անցնող պանամայի տեսակի մը նման, իրենք գիրենք կը կրկնեն, ոչ մէկ յառաջ գիմութեան նշան ցոյց տալով, պարզապէս որովհետեւ ըսելիք չունին, որովհետեւ բանաստեղծ չեն ծնած:

Այսպէս՝ տակաւին օտար ափերու վրայ հասակ առած մատղոյ հայ սերունդը, հայերէն բանաստեղծութիւն չկարողալու համար: Օ՛, կարգացուելու արժանի (արեւմտ)հայերէն գրքին սակաւութիւնը մեր օրերուն:

Այդպէս չէ՛ր ճակատագիրը մեր անաստեղծութեան: Եղեռնէն առաջ՝ մութ ոճի ասպետները շատ քիչ էին մեր մէջ: Ինտրան մեծագոյնն էր այդ հոսգանակին օպտարկուներէն, բայց իր գործը բարեխառնուած էր գաղով իր տաղանդին: Բ. Ալխարհամարտէն ետք, չեմ գիտեր ինչպիսիք (պաշտով ածանցուած բառերը չեմ սիրած: Մեր լեզուին յատուկ գործողութիւններէն է ան: Պաշտելը, կրօնական իր երանգով, Աստուծոյ յատուկ է միայն: Երանի պարզ սէրը կարենայինք ըմբռնել իր համապարփակ իմաստով և հանդուրժելի ըլլային իրօսեք, զեղասեք և նման բառերը) — խորհրդապաշտ, գերիրապաշտ, տպագրապաշտ — արագով քերթողութիւն մը ծաւալեցաւ: Հեղհեղեղ հրապարակ իլան մութ ոճի ասպետները — Գ. Չէքիճեան, Արսէն Երկաթ (որուն անունը կէս դար չըլլան ըրաւ սփիւռքի մեր թերթերուն մէջ), Լուկի ու Վահէ Օշակեան, Յ. Պէրպէրեան, Կարօ Արմէնեան, Կ. Պատմանեան, Մ. Հաճեան և ագէթ իր ստուար մասով — Զարեն Մելքոնեան — Թիքեցին հրապարակին, փոխելով հասարակութեան մէջ արժատ նետած դասական ըմբռնուած բանաստեղծութեան մասին և խաթարելով ճաշակները:

Բանաստեղծութիւնը քանդաղույանք չէ, ոչ ալ մարդութեան յայտնատեսութիւն, ըսած եմ Եւրիշ առիթով: Ճշմարտազանցութիւններ՝ մարդկային արտաբանութեան ներհակ, անոր սահմաններէն դուրս ինկող, իրաւունք չունին խճողելու և աղճատելու դոյն: Ինքնատիպը արտառոցին, դարձուողին հետ չփոթուելու չէ երբեք: Արուեստը սրտին ու զգալու յարանքներուն պէտք է խօսի ուղիղին հետ ու անկի առաջ: Ու սրտէն բխած ետ ու անկող զդացուի է (թիւրեղաշած՝ մտածումի թուէն անցնելով) միայն որ կրնայ հալի մեր սրտերուն: Բանաստեղծը անպայման գիւտ մը ընկու չէ

կոչուած: Բաւ է որ հզօր ու հարազատ ապրումով մը թրթռան լարերը իր հոգիին ու իր բանականութեան մօզէն անցընեն լով՝ յանձնէ զանոնք թուղթի ճերմակին: Տաք ու անկեղծ՝ այլև արտաբայ խօսքը, երբ նպատաւորուած ըլլայ նշոյշովը տաղանդին, ունի արդէն իր մէջ նախաաւարերքը՝ եթէ ոչ մոգութիւնը արուեստին:

Ու զենեք հարցումը. — Ի՞նչ ժառանգած է սփռաքանայ քերթողութիւնը Հափաժոյ խօսքի մեր վարպետներէն իբրև անվիճելի արժէք՝ 1970էն առդին: Եղի՜ վարդէն՝ հայրենասիրութեամբ թաթաւուն մէկ երկու հատորներ, Մ. Մանուկեանէն՝ կեանքի փորձառութեամբ թրծուած 101 քառետկներ, Մտեր Աթմաճեանէն՝ գէշ աղէկ հատոր մը (լուս է անկէ առդին), Նոր Աշխարհէն՝ Շէն-Մահի հատորիկը, մեծ մասամբ վաղուց գրի ինկած: Երբեմն ալ հեռաւոր Աւստրալիայէն կը հասնի բնկեղծ ձայնը Ժաք Յակոբեանի: Մնացեալն՝ Գառնիստի արժանութիւն կը բուրդէ: «Եղջերուաքա՛ղ», պիտի ըսէր Յ. Օշական:

Ոչ սովաւ են նաև քերթողներ, որոնք այս շրջանին դադրեցան դարպասելէ մուսաներուն ու իրենց գրիչը գարձուցին արձակին (Մալեան և Պէյրութի շնորհալի եռեակը — Ծառուկեան, Վահէ-Վահեան, Ս. Իշխան), կարծէք բանաստեղծութեան հպումը աւելի հզօր ըլլար երիտասարդի խանդոտ սրտին, իսկ արձակինը՝ չափահասի խոհուն մօքին:

Զարմանալին ու նաև ընդվզեցուցիչը այն է որ գրական այսպիսի ցափռուածքներ կը հովանաւորուին ու կը մեկնանաւուն Ալեքս Մանուկեան Մշակութային Հիմնադրամի և նման Հրատարակչականներու կողմէ, որոնք Հայ Մշակոյթի սպասը ընելու ազնիւ առաջադրութիւնը միայն պարտ էին ունենալ իբրև նախապայման իրենց օժանդակութեան:

Երկար այս նախաբանէն ետք, անցնելով մեր բուն նիւթին, ըսենք թէ Զարեհ Մկրտչեան վաստակաւոր ուսուցիչ է, հեղինակ՝ դասագրքերու, վեց բանաստեղծական երկերու և զսոյք մը թատերական գործերու: Այսուհանդերձ, վերջին իր հատորին մէջէն (գրուած 1968–1977 թ

միջև) ընթերցողը հազիւ կ'ողջունէ սկզբնակ գրող մը, որ իր քաջլիբր գրական անդամատանին մէջ մարդնելու ճիգը կ'ընէ տակաւին: Զափի գրեթէ բացարձակ բացակայութիւն, մէկ՝ նոյնիսկ միավանկ բառով մը տող շինելու արտառուցութիւն, էջի մը վրայ իր հաստատածը յաջորդին վրայ ժխտելու աճաբարութիւն, գունաթափ մտածումներ, մշտն, բլիճեղ զարձած պատկերներ՝ խոցելի կէտերն են իր փրթողութեան: Այլ հարց թէ այս բուրբէն ետք տեղ կը մնայ՝ բանաստեղծութեան կամ քերթողական արուեստին:

Հարցը առատ արտագրելուն մէջ չի կայանար երբեք: Գարեգին Պէշկէթիւրեան անմահացած է միակ քերթուածով մը: Վտիտ տետրակ մըն է մեր ժառանգածը Պ. Դուրեանէն ու ճիղճ է Մ. Մեծարեանի վաստակը իբր քանակ:

Կ'ընեմ մէջբերումներ հատորէն, ըսեալնորը փաստացի տուեալներով հաստատելու համար: Բանանք, պատահաբար, 86րդ էջը ու կարդանք.

Ո՛չ չեմ կրնար, չեմ կրնար հաւատալ
Քէ ինձի պէս՝ նսեւ դուն՝

Ոկսած հս ծերակալ՝

Պատմութիւն . . . :

Ծերանալ սկսողին պատանութիւն կը մնայ: Բանաստեղծը ներշնչման պահուն մօքով օգին մէջ սաւառնած առեւն պէտք չէ որ ոտքերը, գէթ սաքը, կտրէ հողի ամբուրներէն:

էջ 109՝

Եւ այժմ այնպէ՛ս կը բուխ ինձի՝

Որ եթէ բարունակուի այսպէ՛ս՝

Ա՛լ պիտի չաւարեմակուի . . . :

Ասոր կ'ըսեն հերքումին հերքումը, այսինքն անգոյութիւն կամ ոչնչութիւն: էջ 118՝

Թեւ. տկուանքս օակալին արուեստական շնն

Ո՛վ մարդ, մեզ ի՞նչ կը հետաքրքրէ զուտ անձնական հարց մը — տկուանքսդ կեղծ կամ բնական ըլլալը:

էջ 128՝

Պարեգիս մեզ կաղամբ ու լոլիկ կը բուսցնեմ

Ինչ ուզե՛ս՝ բուսցուր, ազատ ես, պարոն բանաստեղծ. ազատ ես նաև զանոնք

կուշտ ու կուռ ճաշակելու, լորձնաշուրթն
ըմբռնիսկոտ: Մեզի փնչ:

էջ 180՝

Նորեն ո՛չ ո՛ր դուռն զարկաւ այսօր... ,
Ու երբ ճաշի մասայ առաջնիմ՝
Ծ՛մկ եին ո՛չ միայն օտերփնեռ իմ՝
Լիլիս կաքսանեցի բոլոր... :

Խոնքաւ լսութիւնիսմա մը և ուրիշ
աչինչ: Երազամիտի գոռանցանք:

էջ 307՝

Յ.Ս.Սահմաճ Կոմիտայ մը ումայի՝
Ղևնի մը մեզ կը ևլ տելի

Երկու ճշմարտագանցութիւն: Անշուշն
իւրերը շնչաւորներու տեղ դնել, զանոնք
խօսեցնել արտօնուած ենք երբեմն գրա-
կանութեան մէջ: Բայց ամականներ ու
մակբայներ անտեղիորէն փակցնել մտա-
ծումի, գաղտարի, զգացումի, և նման
աննիւթ իսկութիւններու ալ զոյն ու
տարազ հագցնել՝ այլանդակութիւն է
պարզապէս և ուրիշ ոչինչ:

էջ 323՝

Մեղու մը զինով՝ հեծած
Շօուկի մը փայլ օգնապար
Օգոյսին խօսք:

Նայն էջ՝

Ու կոյնիսկ սիրեա
Մարախնե՛ր դուրս կը ցատեն

Մարախները մեղքե՞րն են արգեօք:
Հայ քերթողութեան հանգչպ ունեցած
մեղանշուսնե՞րը:

Ու կտրելի է գեռ շարքը անհունօրէն
երկարել:

Մեղքեանանի քերթուածներէն ոմանք
արտաքուտ աշնուած են բանտտեղծա-
կան ոսկեհուր պատմուածանով: Բայց ե՞րբ
է որ շարքը կրցած է տեաւար պարտկել
միջնակին անանկութիւնն ու փառութիւնը:

Դժբախտաբար զրկուած ենք իրեն
թաղողութիւն մաղթելու ալ միսթարան-
քէն: Վասնզի Միշխանեան հասած է տա-
րիքի մը, ուրկէ դժուար է անկեպել
փնչպէս նկարագրե՛լ՝ աշխպէս ու իմացա-
կան յիշաշրջում կամ բարեփոխութիւն:

«ԲՈՑԵՐ»

Յայ. Պէրտի, 1973, էջ 160

«ՀՈՂԵՆ ԵՐԿԻՆԷ»

Յայ. Լուս-ՈՂՆԵՐԱ, 1977, էջ 127

Հեղինակ՝ ՄԵՐՏԻՉ ՀԱՃԵԱՆ

Նախորդին մեղքերը կրկնող և ա-
ւելիով և (բայց հակառակ տառը՝ մրցա-
նակի ալ արժանայած) այս զոյգ հատոր-
ներով թեթեւ հեղինակը լրիւր զբաղելու
Սահայն Մկրտիչ Հոմեան առանձնականորէ
ի վեր հրապարակը տղմկող հնճւն մըն է:
Ծռւարած Մեքսիկայի խարբ, ուր չօշա-
փելի է կազմակերպեալ հաշկական գաղութ
մը իսկ չհաճի գոյսելիւն, գրեցի Միտցեռ
Պահանջներու և Բարեկարծականէ հովա-
նաւորուած չբնականներու մէջ ծանօթ է
վաղուց իրրեւ դրող ու մանաւանդ բա-
նասեղծ: Չենք գիտեր եթէ ի՞րն է Մ.
Հոմեան անունով 1948ին Պոլիս բոյն տե-
սած ճկնատեցը: Թանկարկան պործը:

Յիշեալ երկու երկերուն մէջ, Հաճ-
եան չսփածոյ խօսքին տեղ տեղ խառնած
է Խորձակը, որ սակայն արեւէ կապ ջուշի
Պորձակ բանաստեղծութիւնն ունենով ծա-
նօթ զրակին որձեւէջ սեւին հետ:

Պիտի չխօսինք իր դրելածին մա-
սին, իր գործին մէջ արուեստի չգոյու-
թիւնը փաստելու համար աւելի քան բա-
ւարար են գրքերէն կատարուած հնաե-
ալ մէջբերումները:

Առնենք առաջին գրքէն, էջ 30՝

Իմաստընեկն

զիստընեկն

եւ պատերազմեկն առաջ

մարդիկ սեր պտղած էին:

Սեղծել բայց սէրին խորթ, անյա-
բիր, բանի հոգցուած շապիկի կը նմանի:
Իսկ էջ 37ի Ճեռուկ Անուանեալն
խորագիրը կրող չնաշխարհիկ կտորն ալ
ըմբռնեցէք առանց մեկնաբանութեան,
ու եթէ քայլ է՝ ձեր ծիծաղը զօպեցէք:
Եթեմալ մը սակայն՝ որուն խորքը ցաւ
կայ ու ցասում, ի տես հայ բանաստեղ-
ծութեան հանդէպ գործուած այս նրբա-
պնդութեան, անոր մակարդակի այն ցաւ
ծութեան, անոր աման ապրանքի ձերած-
ուելուն:

ՈւՂԻՍ Գոհար Գառնուկ Գալլուկ
Յասմիկ Կաթա Զուար Զուարդ
Կարապ ուլիկ եմիկ փոսիկ
Իսկ յաջորդ էջին՝ «Գոռնուար բառեր»
Լեռ ամպ արիւն ձիւն ձայն կարապ
կաման

ջուր ցայգ ծառ անիւ արեւ տեղեւ
զմուխս բուրակ մութ ծով փուտ
Իրարու հետ ոչ մէկ կապ ունեցող
բառեր — «մուտք»ը գոյական իսկ չէ —
ա՛ռ և քով քովի չարէ և ... Կ'ըլլայ
քերթուած: Ի՛նչ դիւրին է, ահա՛ք:

Արտագրուած կտորներուն մէջ նկա-
տեցիք անշուշտ կէտադրութեան նշաննե-
րու բացարձակ բացակայութիւնը:

Էջ 26ի «Սառուան» հապա — նկատել
երկու տերու գրացնութիւնը —, «Զուխ»
գործոց խեղկատակութիւն.

Սառու մարմին

Սառու բովանգ

Սառու դիւրանգ

Սառու ալֆոլ

Սառու հաւիտ ուփիւն ու կնդրուկ

Կը բաւականանա՞ք երկրորդ հատո-
րէն արտագրելով մաս մը էջ 98ի «Արե-
ւին» խորագրուած քերթուածէն.

Կասկածելի ե արեւը

որ ապահովաբար

մեզ տալիսնիւ համար չէ գրուած հոգ

Ի՞նչ ծագումն է արեւոք

Ի՞նչ կը խորհի մեր մասին ...

Հարցուցի եւ կուրցուց զիս

Գոնե աղուոր չըլլար ...

Անճա՛հ ու անկապ խօսքեր, ոչ աւելի
և ոչ պակաս:

Հաճեան բառաստեղծութիւնը կ'երեւի
թէ կը չփոթէ բանաստեղծութեան հետ —
ա՛յնքան մօտ են անոնք իրարու: Կնչու-
մով: Եղած — չեղածը տառ մըն է: Ահաւա-
սիկ փունջ մը իր պէտքուն բառացանկէն.
յովնալոյժ, քաւմարփի, գոռոզաբար, զեռ-
մաւարտուռ, հրաբխահուր, փայլաբարաիւ,
ժանաբառիչ, ալլաբեւեռ, ստապառ և այլն:

Հաճեան ալ տարիքաւոր է: Ուրեմն,
լաւ պիտի ըլլար այս գրութիւնն ալ փա-
կել նոյն խօսքերով՝ որով փակեցինք մեր
նախորդ գրութիւնը:

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿ ԾՆՆԴԵԱՆ ԴԱՆԻԷԼ ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ

Անցեալ տարի, երբ մեծավառակ
գրողէս — քննադատ Յ. Օշականի ծննդեան
դարագարձի տոթիթով ՎՍԻՆՆԻ Բացառիկ
թիւ մը հրատարակեցինք, «Համապատ-
կեք՝ ինքնուրուի գործէն ընտրեցինք
Դ Վարուժանի յատկացուած բաժինէն
գլուխ մը, առանց անդրադառնալու թէ
հասած էինք սեմին 1984ի, որ իր կար-
գին ծննդեան դարագարձն էր մեծանուն
բանաստեղծին: Ապա թէ ոչ, ի՛նչ աւելի
յարմար՝ քան տրուածը, նշելու համար
ոչ նուազ կարեւոր ա՛յս դարագարձը եւ:
Ուստի, թող ներուի մեզի յետագայ տկար
տողերով բերել մեր համեստ բաժինը,
վեր առնելու համար անձն ու գործը բա-
նաստեղծի մը՝ որ, հակառակ իրեն շնորհ-
ուած տարիներու անկաւուրթեան, եղաւ
փառքերէն մէկը մեր քերթողութեան:

Երբ կը խօսինք բարձրատեսիլ բայց
վաղամեծիկ մեր գրողներուն (ու նաեւ այլ
արուեստներու ու պատմական գործիչներու) մասին,
անկարելի է որ չայցուինք ջաւառիթ
մտածումէ մը. — Որքանով աւելի ճոխ
պիտի ըլլար մեր գրականութիւնը, եթէ
թուրքն ու թաքախառ, կարծես իրար հետ
դաշնակցած, չնչնէին կարեւոր թիւ մը
մեր գրողներէն: Սիւմանթո, Ռ. Սեւակ,
Վարուժան՝ առաջիններէն, Գ. Գոռնան,
Մեծարեհ, Տէրեան՝ վերջիններէն, ի՛նչ
փառքերու պիտի տանէին չափածոյ խօսքի
մեր արուեստը:

Միւս կողմէ, համաշխարհային գրա-
կանութեան և երաժշտութեան պատմու-
թեան մէջ ալ պակաս չեն դէմքեր՝ որոնք
քառասունէն՝ վար մահը գիծաւորած ըլ-
լալուին հակառակ՝ մարդկութեան կառ-
կած են արուեստի հոյակապ գործեր:
Քից, Շէլի, Ալպէր Սամէն, Շուպէրթ,
Մօցարթ, Շօփէն գերազանց նմոյշներ են
այս գեանի վրայ: Բայց անոնք զուտա՞-
նեան են մեծ ու դարերով ազատ ապրած
ժողովուրդներու:

Վարուժանի քերթողութիւնը, մանա-
ւանդ «Ցեղին Սիրտ»ը և «Հեթանոս Եր-
գեր»ը, գերազանցօրէն յղուած ու ազնւո՛ւ